

Abstrakt

Význam čísel mezi Platónem a Aristotelem

Antonín Šíma

Disertační práce na téma „Proměna pojmu číslo mezi Platónem a ranou Akademií“ se věnuje problému čísel v raném platonismu mezi Aristotelem a Platónem. V Platónových dialozích plní čísla v rámci odborných matematických disciplín poznání propedeutickou funkci postupu k metodě uvažování dialektice. Dialektika se věnuje nejobecnějším strukturám myšlení, v jejichž centru stojí problém jsoucího a dobra, které je v práci zmíněno pouze okrajově. Filosofie Platónových dialogů stojí na ontologickém a epistemologickém významu neměnných a věčně jsoucích idejí. Aristotelés v *Metafyzice A* popisuje Platónovy a platónské nauky rané Akademie, v jejichž centru jsou principy vyjádřené číslly – jedno a neurčitá dvojice. Tyto principy jsou vyloženy podle aristotelské nauky o principech jako forma a látka. Zmíněna je platónská dialektická metoda zaměřená na zkoumání obecného v řeči, která v přehledu filosofie Aristotelových předchůdců odlišuje platónské myšlení od filosofie přírody u pythagorejců. Číslům v kritizované nauce náleží shodný význam jako idejím nebo číslům-idejím, jež stojí na stupnici ontologického významu výše než ideje, ale o tom se nedozvídáme nic v Platónových dialozích. Knihy M a N *Metafyziky* podrobují ontologické základy platónské matematiky rozsáhlé kritice, která zahrnuje teorii idejí, čísel a principů. Základem pro kritiku je souhrn a celkové vyjádření Aristotelovy metafyziky rozdělením druhů podstat na smyslové, z nichž jedny podléhají zániku a druhé jsou věčné, a jejich pohyb zakládá nehybný hybatel a bůh. V kritice se střetá aristotelská metafyzika, jejímž východiskem je snaha uchopit jsoucnost jednotlivé fyzické věci, zatímco obecniny jsou odvozené či předpokládané v řeči, s platónskou dialektikou a ontologií, která stojí na předpokladu jsoucnosti myšlenkových struktur jsoucna, které je primárně vyjádřeno čísly a předměty geometrie v závislosti na principech jednom a neurčité dvojici.

Zkoumání problému čísel v práci sleduje následující postup. Aristotelova kritika platónské filosofie rané Akademie se zakládá na interpretaci idejí a čísel ve smyslu nauky o příčinách a principech světového a fyzického jsoucna, ale stranou ponechává význam idejí a čísel v rámci dialektické metody uvažování popisované v Platónových dialozích. Na základě již rekonstruovaných názorů platónské Akademie (L. Robin, *La Théorie Platonicienne, Des Idées et des Nombres D'Après Aristote*; H. Cherniss, *Aristotle's Criticism of Plato and the Academy*; K. Gaiser, *Platons Ungeschriebene Lehre, Studien zur systematischen und geschichtlichen Begründung der Wissenschaften in der Platonischen Schule*), které jsou založeny převážně na Aristotelově kritice v *Metafyzice*, se disertace snaží prozkoumat Aristotelovo uchopení a kritiku platónské filosofie tak, aby bylo možné výsledky porovnat s dialektikou a ontologií Platónových dialogů. Východiskem pro toto zkoumání je souhrn platónské ontologie v *Metafyzice A 6*.

První okruh problémů se zaměřuje na otázku platónských číselných principů jednoho a neurčité dvojice (kap. 3), které jsou v *Metafyzice N 1-2* popsány ve více významových variantách, spojeny s názory Platónových následovníků Speusippa a Xenokrata a kritizovány z perspektivy aristotelské nauky o jednotě jsoucna a míry, resp. o neurčitosti látky a kategorie vztahu. Důležitou částí námitek proti neurčité dvojici, pochopené jako „jiné“ od jsoucího, je napadení Platónova řešení problému nejsoucna, s nímž se můžeme setkat v dialogu *Sofisté*. Na soudobé interpretaci tohoto dialogu je naznačena možná Platónova odpověď na Aristotelovu kritiku. Součástí této interpretace je i návrh, jaký význam mohl náležet platónským principům v dialektické úvaze. Hlavní otázkou *Sofisty* je ospravedlnění možnosti hovořit nepravdu, přičemž řeč sleduje dialektické rozčlenění struktury nejvyšších rodů

jsoucná, totožnosti, různosti, pohybu a klidu. Nejsoucí je v rámci těchto rodů chápáno pouze jako různé od jsoucího, ale nikoli jako zcela neuchopitelné a nemožné absolutní nejsoucí. Fyzické a rozumem chápané universum je prostoupeno jsoucnem a růzností a toto prostoupení či ovládnutí všeho těmito nejvyššími rody má vysvětlit jsoucnost čehokoli jednotlivého, a přesto mnohého. Výsledek zkoumání v této kapitole nechce tvrdit, že pojmy „jsoucí“ a „různé“ – „jiné“ (v *Metafyzice* N) z dialogu *Sofisté*s jsou předlohou aristotelské extrapolace platónských principů jedna a neurčitě dvojice, nýbrž že se jedná o jednu z více variant principů v rámci dialektické metody, která je v dialozích zobrazena vždy pouze částečně v závislosti na tématu a slouží k zodpovězení dílčí otázky.

Součástí problému čísel je otázka po významu platónských „předmětů matematiky mezi idejemi a věcmi smyslového světa“ (kap. 4). Kritika těchto předmětů se nachází v *Metafyzice* M 2-3 a zakládá se na argumentu „oddělení“ obecných předpokladů geometrie a aritmetiky od rozměrů a mnohosti fyzických věcí. Odpověď na tuto kritiku je hledána v centrálních knihách dialogu *Ústava* v popise a výkladu podobenství o Slunci a rozdělené úseče a v didaktickém výkladu o odborných disciplínách poznání, které vedou uvažování k dialektice. Výsledek zkoumání konstatuje, že postup poznání k dialektice se podobá Aristotelově metodě „abstrakce“ obecného z jednotlivého v řeči pomocí příslovce „jako“, ale liší se ontologická východiska. Dialektika je specifickým způsobem vedení rozhovoru, kde se předpokládá bytí inteligibilních idejí a hypotéz matematiky o sobě a nezávisle na jejich vyjádření v praktickém počítání či zkoumání světa. Platónské „předměty matematiky mezi“ idejemi a smyslovými věcmi mají v didaktice *Ústavy* epistemologický význam. Ontologický význam a zprostředkování příčinného působení „předmětů matematiky“ vysvětluje dále zkoumání dialogu *Timaios*, které je také napadáno v Aristotelově kritice.

V třetím okruhu se disertace zaměřuje na problém platónských čísel-idejí nebo samostatně jsoucích čísel-druhů (kap. 5), která měla význam také u Platónova následovníka v Akademii Speusippa. Podrobně se zabývá rozdělením nauk o číslech-idejích (*Metafyzika* M 6) podle slučitelnosti a neslučitelnosti jednotek. Zkoumá základní kritické postupy proti tomuto ustavování čísel v *Metafyzice* M 7-8, kam patří námitky založené na aristotelské logice definic podle rodů, druhů a druhových rozdílů a námitky nemožnosti vysvětlení pohybu a vznikání pomocí platónských principů a čísel (kap. 7). Otázku po významu čísel konfrontuje s výkladem závěrečné části Platónova dialogu *Faidón*, kde Sókratés využívá „hypotézu idejí“ k ospravedlnění nesmrtnosti duše (kap. 6). Ideje-čísla nejsou v rámci dialogu nijak nadřazena nad jiné ideje, které na základě hypotézy jejich bytí o sobě, dokazují pravdivost tvrzení o určitém stavu světa nebo předmětu našeho mínění. Důležitý význam náleží v rámci hypotézy idejí jednotce, která dělí čísla na sudá a lichá. Význam jedna a číselných jednotek v rámci dialektiky předkládá zkoumání metody v první a druhé sérii odvození v dialogu *Parmenidés*. Jedno a jsoucno se v rámci dialektické metody ukazují být dalšími možnými principy. Závisí na nich i vztahy v dialektické řadě jedno – číslo – mnohost, v které se pouze naznačí, že každý obecný výraz má i význam jednotky a čísla v stále složitějších vztazích, jež mohou ubíhat až k neuchopitelné mnohosti.

Nejdůležitější část zkoumání platónských čísel se zaměřuje na Aristotelovy výtky nemožnosti vysvětlit vznikání pomocí principů, obecnin, čísel a předmětů geometrie (kap. 8). Ideální a matematické struktury jsou napadány zvláště z hlediska pochopení působnosti, jež u Aristotela náleží mezi příčiny formální a působící. Odpovědí na otázky vznikání a celku platónské kosmologie je zkoumání Platónova dialogu *Timaios*, který popisuje důmyslnou dialektiku božského příčinného působení při vznikání světa (kap. 9). Rozdělení v tomto dialogu poskytuje další variantu dialektických principů pochopení vznikání – jsoucna a příjemkyně. V popisu ustavování duše světa prostřednictvím božského řemeslníka a ideálního vzoru je vysvětlena dialektika vyjádření idejí, čísel a geometrických předmětů v duši jako základu existence světa. Podobné struktury utvářejí i světové tělo. V několika krocích

konstrukce duše se vyjadřují vzorové struktury přístupné pouze božskému rozumu. V prvním řádu to jsou základní výrazy platónské dialektiky jsoucí, totožnost a různost interpretované jako to, co by mohlo odpovídat číslům-idejím v aristotelské kritice. V druhém řádu je směs těchto výrazů dialekticky dělena a skládána jako pomyslný celek pomocí pokročilé matematiky jednotek a poměrů, geometrie a nauky o harmoniích. Matematika má zakládat také ideální tvar koule a ustavovat funkce duše, která v dalších krocích nalézá vyjádření v astronomickém nebeském řádu a v řádu následnosti času. Popis ustavování duše tvoří ontologický protipól dialektickému poznání, které po jednotlivých stupních ustavení světa a duše stoupá v opačném pořadí, jak bylo popsáno v *Ústavě*. Pouze proto, že obecné, číselné a geometrické struktury byly bohem vloženy do řádu světové duše, může dílčí vyškolená lidská mysl tyto struktury zkoumat pomocí odborných disciplín. Odpověď na kritické námítky týkající se principu neurčité dvojice a látky je v *Timaiu* hledána v pasážích věnovaných geometrickému uspořádání těla světa a čtyř živlů. Podobné číselné a geometrické ustavování řádu, jaké bylo na světové duši popsáno v celkovém pohledu, je v těle světa popsáno na vymezení geometrických tvarů jednotlivých živlů. Závěrečnou konfrontaci Aristotelovy kritiky platónské číselné ontologie obstarává zkoumání Platónova dialogu *Filébos*, kde se objevuje popis dialektické ontologie založené na vymezení jednotek a čísel i uchopení neomezené protikladnosti a nekonečnosti (kap. 10). Rody omezeného a neomezeného z tohoto dialogu představují další dílčí uchopení platónské dialektiky a předlohu pro aristotelskou kritiku platónských principů a čísel. Stranou nezůstává ani rozlišení ontologie matematiky založené na zkoumání jsoucna a odborné matematiky zkoumající čísla a předměty geometrie.

Závěr disertace nabízí stručný přehled nauk Platónových následovníků Speusippa a Xenokrata (kap. 11.1), kteří museli být s Aristotelovou kritikou konfrontováni. Na jejich řešení otázek principů, čísel, idejí, matematiky a geometrických rozměrů se ukazuje, že se museli s touto kritikou vyrovnat. Názory těchto myslitelů tvoří základ platónské filosofické tradice sahající až hluboko do našeho milénia.